

2025-10-24

Socialdepartementet
dnr. S2025/01291

Yttrande över (SOU 2025:84) Hem för barn och unga

Fremia och Famna tackar för möjligheten att lämna synpunkter på betänkandet (SOU 2025:84) Hem för barn och unga.

Fremia är arbetsgivarorganisation för 5 000 arbetsgivare inom Kooperation, civilsamhälle och idéburen välfärd. Många är en del av det lokala föreningslivet. Andra bedriver offentligt finansierade välfärdsverksamheter i idéburen och kooperativ regi, såsom vård, förskola och skola, omsorg och personlig assistans. Alla arbetar för en positiv samhällsutveckling. Tillsammans har de 150 000 anställda och många fler ideellt engagerade.

Famna, riksorganisationen för idéburen välfärd, har cirka 90 medlemmar som alla bedriver välfärd utan vinstsyfte. Famnas medlemmar består av små och stora aktörer som har lång erfarenhet av att erbjuda medborgare och medmänniskor sociala tjänster, kvalificerad vård, arbetsmarknadspolitiska insatser och individuell omsorg utan vinstsyfte och medlemmarna deltar aktivt i upphandlingar, tecknar avtal med offentliga aktörer och många av medlemmarna bedriver den typ av verksamhet som är tillståndspliktig och står under IVO:s kontroll.

Några inledande kommentarer och förslag

Vi välkomnar utredningens ambition att skapa en tryggare, säkrare och mer meningsfull vård för barn och unga. Förslagen om småskalighet, högre kompetenskrav och tydligare ansvarsfördelning mellan kommun och region är viktiga steg framåt.

Vi vill dock uppmärksamma behovet av att regeringen säkerställer mångfald och idéburna aktörers närvaro.

Idéburen sektor är idag en liten del av välfärden, endast omkring tre procent. Men inom flera verksamhetsområden inom socialtjänsten finns det dock ett relativt sett stort antal både större och mindre idéburna och/eller kooperativa verksamheter. Familjehemsverksamhet, stödboenden och skyddade boenden drivs av många idéburna

organisationer. När det gäller HVB för barn och unga är dock antalet idéburna och/eller kooperativt drivna verksamheter ytterst få.

Idéburna organisationer har en lång tradition av att bedriva vård och stöd med utgångspunkt i barnets bästa, och deras roll måste stärkas i den nya strukturen.

Fremia och Famna anser att det skulle gagna barn och unga i samhällets vård med hem för barn och unga i idéburen regi, drivna av organisationer med starka värdegrunder, värme, engagemang och med lång erfarenhet av att i ögonhöjd möta människor som befinner sig i social utsatthet. Vi ser några olika åtgärder som skulle kunna bidra till det:

Vi föreslår att regeringen ger IVO, Socialstyrelsen och Upphandlingsmyndigheten ett uttalat uppdrag att underlätta etablering och utveckling av idéburna verksamheter.

Vi föreslår vidare att regeringen bör ge Upphandlingsmyndigheten i uppdrag att vägleda kommuner att väga in värdegrund, delaktighet, barnrättsperspektiv och samhällsnytta som kriterier vid upphandlingar avseende Hem för barn och unga. Detta skulle skapa en mer rättvis konkurrens, där idéburna organisationers styrkor kommer till sin rätt.

Vår sammanfattande bedömning är att utredningens betänkande lägger en viktig grund för en tryggare vård av barn och unga. Nedan kommenterar vi några kapitel och avsnitt närmare.

7.1.2 Tre kategorier av hem för barn och unga

Utredningen föreslår att hem för barn och unga ska delas in i tre kategorier: hem för barn och föräldrar, generella hem samt specialiserade hem. Särskilda ungdomshem som drivs av Statens institutionsstyrelse omfattas av annan lagstiftning.

Fremia och Famna tillstyrker utredningens förslag som princip. Att barn och unga med vitt skilda vårdbehov idag kan placeras på samma HVB är ett problem. Vi vill dock lyfta att vi ser gränsdragningsproblem i fråga om generella hem för barn och unga, respektive specialiserade hem. Precis som utredningen lyfter har många av ungdomarna komplexa behov och det kan antas bli vanligt att barn som vårdas på de generella hemmen har omfattande problematik inom flera områden. Det bör därför följas upp hur kategoriseringen stödjer syftet att undvika smittorisker och negativ påverkan av att blanda barn med olika behov och problematik men också att följa upp hur kategoriseringen stödjer möjligheten till att göra rätt bedömning av lämplig placering redan inledningsvis för att undvika sammanbrott och behov av omplaceringar. Det är viktigt att ansvarig för placeringsbeslutet gör en tillräckligt gedigen bedömning av behoven inför placeringsbeslutet för att det ska gå att göra en så korrekt bedömning som möjligt om vad som är kriterierna för mottagande hem, inte minst vid akuta placeringar är detta

nödvändigt då en felaktig placering både kan medföra risker för andra barn och innebära onödiga omplaceringar.

7.2 Utformande av verksamhet och enhet

Fremia och Famna tillstyrker utredningens förslag om reglering i socialtjänstförordningen om att vårdmiljön vid hem för barn och unga ska utformas utifrån barnens vårdbehov och ålder. Vi tillstyrker vidare förslaget att ett hem får bestå av högst tre enheter, och att en föreståndare – eller ersättare – samtidigt får ansvara för högst tre enheter.

7.3 Högst sex barn och unga vid en enhet

Utredningen föreslår att antalet barn och unga vid en enhet på hem för barn och unga ska begränsas till högst sex samtidigt, med möjlighet till sju vid särskilda skäl under kortare tid.

Fremia och Famna tillstyrker förslaget. Vi delar uppfattningen att en reglering av antalet platser kan bidra till ökad trygghet och bättre förutsättningar för vård och behandling. Utredningens förslag innebär dock kostnadsökningar för många verksamheter som idag har fler platser, vilket i sin tur kommer att leda till högre kostnader för placerande kommuner. Regeländringen måste få genomslag också i pågående avtal. I annat fall finns risk att mindre aktörer slås ut.

7.4.2 Tre års åldersintervall vid en enhet

Fremia och Famna tillstyrker utredningens förslag om tre års åldersintervall vid en enhet på ett hem för barn och unga. Stora åldersskillnader kan påverka verksamheten negativt. Vi ser därför att ett snävare åldersintervall underlättar möjligheterna att möta målgruppens behov och skapa en trygghet bland barn och unga.

Vi vill samtidigt uppmärksamma regeringen på att åldersintervall om tre år kan försvåra för mindre aktörer, som inte har kapacitet att driva flera enheter, att verka. Vi bedömer dock att fördelen med tre års åldersintervall överväger ur ett barnperspektiv. Det bör dock övervägas om det i synnerliga fall och utifrån barnets bästa kan finnas skäl att göra undantag från åldersintervallet. Vid undantag ska hänsyn tas såväl till det enskilda barns ålder avviker från intervallet som till övriga barn som vid tillfället är placerade i enheten. Exempel på skäl till undantag kan vara att ett barn har en mognadsnivå som avviker.

7.6.1 Föreståndarens och den övriga personalens kompetens

Utredningen föreslår att personal som arbetar med vård, omsorg, uppfostran eller behandling ska ha minst tvåårig eftergymnasial utbildning inom relevanta ämnesområden, om inte särskilda skäl föreligger. Föreståndaren ska ha relevant

högskoleutbildning, erfarenhet av liknande verksamhet och samlad kompetens för att leda, utveckla och följa upp verksamheten.

Fremia och Famna tillstyrker förslaget. När det gäller föreståndarens kompetens delar vi den bild som i utredningen ges uttryck för av företrädare för verksamheter, att det kan vara svårt att hos IVO få en föreståndare godkänd och att IVO:s bedömningar upplevs som godtyckliga. Det är ett allvarligt problem som påverkar kompetensförsörjningen av duktiga chefer. På andra verksamhetsområden med tillståndsplikt förekommer idag att föreståndare inte godkänns men då har möjlighet att arbeta inom motsvarande verksamhet med kommunen som utförare. Dels skapar det en obalans men framför allt visar det på att bedömningen inte i första hand gynnar upprätthållande av tillräcklig kompetens och kvalitet oavsett huvudman. Tolkningen av vad som kan betraktas som relevant högskoleutbildning eller erfarenhet från liknande verksamhet görs för snävt.

Med tanke på den generella utbildningsnivån på dagens HVB ser vi även behov av statligt stöd till utbildning och vidareutbildning av personal för att klara kompetensförsörjningen framöver.

Kapitel 9. Förebyggande arbete, befogenheter och andra åtgärder för en trygg och säker vård

Som utredningen konstaterar utgår såväl socialnämnder som vårdnadshavare från att HVB för barn och unga kan garantera en trygg och säker vårdmiljö, fri från narkotika och vapen. Men som såväl placerade barn själva, som verksamheter och IVO konstaterar är vårdmiljön på många HVB inte trygg och säker idag. En relativt stor del av de placerade barnen och ungdomarna i utredningens undersökning känner sig inte trygga på grund av andra barn som bor på hemmet. En relativt stor andel av dem uttrycker att de vill ha fler befogenheter för personal, särskilt inom HVB-verksamheter som riktar sig till ungdomar med missbruk eller kriminell bakgrund. Barnen efterfrågar verktyg som kan bidra till att skapa trygghet i vardagen.

Utredningen bedömer att hem för barn och unga bör ha befogenhet att besluta om inskränkande åtgärder när det behövs, för att säkerställa en trygg och säker vårdmiljö. I kapitlet föreslås en ny lag om befogenheter vid hem för barn och unga som reglerar befogenheter för socialnämnden och föreståndare att besluta om vissa inskränkande åtgärder. Det rör åtgärder som provtagning för kontroll av nykterhet och drogfrihet, begränsning av elektroniska kommunikationstjänster, omhändertagande av otillåtna föremål och kropps- eller rumsvisitation vid misstanke.

Flera bestämmelser om förebyggande arbete föreslås i den nya lagen. Där tydliggörs också att vid beslut eller åtgärder enligt lagen ska vad som är barnets bästa vara avgörande och hänsyn ska tas till barnets åsikter. Principen om proportionalitet, som är grundläggande för all användning av tvångsåtgärder föreslås föras in i bestämmelserna.

Underrättelse- och dokumentationsskyldighet avseende fysiska ingripanden eller beslut om använda ovan befogenheter föreslås regleras. Barnets rätt att överklaga, talerätt och rätt till offentligt biträde föreslås också regleras.

Fremia och Famna anser att utredningen gör välavvägda bedömningar och tillstyrker i huvudsak utredningens förslag i kapitlet.

9.6.2 Underrättelse- och dokumentationsskyldighet avseende fysiska ingripanden m.m

Fremia och Famna tillstyrker utredningens förslag att om ett fysiskt ingripande sker, ska föreståndaren utan dröjsmål underrätta den placerande socialnämnden, erbjuda den unge ett uppföljande samtal samt att det ska dokumenteras i den unges journal. Vi erfar från våra medlemmar att det redan är rutinen vid de få idéburna HVB för barn och unga som finns idag.

Fremia och Famna avstyrker däremot att IVO utan dröjsmål ska underrättas vid fysiska ingripanden. Vi bedömer det som en oproportionerlig åtgärd då det förefaller osannolikt att dessa uppgifter kommer ligga till grund för några omedelbara bedömningar hos IVO. Är det fråga om incidenser av sådan allvarlig karaktär att det skulle kunna föranleda omedelbar åtgärd från IVO är det snarare Lax Sarah anmälan som ska upprättas. Med införandet av ytterligare en rapporteringsskyldighet finns risk att enbart en rapporteringsrutin används och att allvarigare incidenter med risk för missförhållande eller allvarlig risk för missförhållande för barnet blandas ihop med incidenter av karaktär som inte har samma allvarlighetsgrad. Även om uppgifterna kan vara relevanta för IVO:s möjligheter till uppföljning och Socialstyrelsen utveckling av kunskapsstöd kan detta behov tillgodoses på andra sätt. Exempelvis att placerande kommun årligen sammanställer och analyserar de inkomna rapporter om fysiska ingripanden som de fått inrapporterade. Det skulle ge kommunen ett underlag också för att bedöma om placeringarna är på rätt nivå i förhållande till barnens behov. IVO kan få sitt kunskapsunderlag från kommunerna för att kunna göra analyser på aggregerad nivå. Vi ser även risken att det medför att verksamheter avstår från att ta emot ungdomar med stora och komplexa behov.

9.9.4 Överklagande av beslut

Utredningen föreslår att beslut om inskränkande åtgärder ska kunna överklagas till förvaltningsdomstol. Huvudmannen för ett hem och boende ska vara den enskildes motpart vid ett överklagande.

Fremia och Famna tillstyrker förslaget, eftersom det handlar om åtgärder som griper in i den enskildes integritet. Men vi vill samtidigt uppmärksamma regeringen på att det förutsätter att den organisation som driver ett hem för barn och unga har tillgång till juridisk kompetens som kan bistå i den juridiska prövningen. I synnerhet för en mindre aktör kan det medföra kännbara kostnader.

10.4.1 Tillstånd för hem för barn och unga

Utredningen föreslår att verksamheter med befintligt HVB-tillstånd och aktiv vårdverksamhet ska kunna fortsätta bedriva verksamhet under en övergångsperiod. Samtliga HVB för barn och unga ska dock ansöka om nytt tillstånd för att bedriva hem barn och unga. Kostnaden för det tillståndet föreslås staten stå för.

Fremia och Famna tillstyrker förslaget. Vi ser det som en förutsättning för att de skärpningar av regelverket som utredningen föreslår får genomslag i praktiken. Vi vill understryka utredningens förslag om att staten måste stå för kostnaden för nytt tillstånd avseende dessa tillståndsansökningar.

Vi vill i sammanhanget uppmärksamma regeringen på att förslaget och andra förslag i betänkandet innebär att IVO:s ärendebelastning ökar. Det är ett stort problem för många av Fremias och Famnas medlemmar att handläggningstiden hos IVO idag är mycket lång. Samhällsviktig verksamhet kommer inte i gång. Att behöva vänta länge på tillstånd innebär dessutom både ovisshet och kostnader för idéburna och kooperativa vård- och omsorgsgivare, kostnader och osäkerheter som är så omfattande att aktörer som hade kunnat vara synnerligen lämpade att bedriva denna typ av verksamhet helt avstår från att ens inleda en ansökningsprocess.

Vi ser också att förslaget kommer att innebära betydande administrativa kostnader, som kan vara särskilt betungande för idéburna, kooperativa och andra mindre aktörer.

10.4.2 Ett tillstånd för hem för barn och unga ska vara tidsbegränsat

Fremia och Famna avstyrker utredningens förslag om att tillstånd för att bedriva hem för barn och unga ska vara tidsbegränsade och gälla i fem år i taget. Vi bedömer att det skulle innebära en betydande ökning av administrativa bördor för seriösa aktörer att tidsbegränsa tillstånden. Utredningen föreslår skärpta krav för IVO:s frekvenstillsyn, som vi bedömer är en mer träffsäker åtgärd för att säkra en trygg och bra vård och behandling

på Hem för barn och unga. Vi ser dessutom en risk att det inom ramen för femåriga tillstånd riskerar innebära att boenden med otillräcklig kvalitet tillåts fortskrida med verksamheten under tillståndspeiodens löptid om den börjar gå mot sitt slut även om det finns grund för att dra in ett tillstånd.

10.4.3 Ansökan om tillstånd och anmälningsplikt för hem för barn och unga

Utredningen föreslår att ansökan om tillstånd för hem för barn och unga ska innehålla fler uppgifter. Utöver vad som redan anges i socialtjänstförordningen ska ansökan specificera hemkategori, antal enheter, åldersintervall, inriktning per enhet samt planerade årsarbetskrafter. Utredningen föreslår vidare att IVO ska genomföra ett besök i verksamheten under tillståndsprövningen.

Fremia och Famna tillstyrker i övrigt i huvudsak förslagen. Vi ifrågasätter dock om det är relevant att i ansökan ange planerade årsarbetskrafter. Det är en arbetsgivarfråga som inte hör hemma i tillståndsgivningen. Hur många medarbetare som behövs i verksamheten kan skifta över tid utifrån beläggning av platser och utifrån vårdbehoven hos de barn och unga som bor där.

Vi delar utredningens uppfattning att det stärker kvaliteten i tillståndsgivningen om ett besök görs på plats hos aktören och när det är möjligt i den planerade verksamheten under ansökningsprocessen, istället för att endast bedöma ansökan utifrån inskickad dokumentation. Men vi vill samtidigt lyfta fram IVO:s kapacitet, som är ett reellt problem för många tillståndspliktiga verksamheter som väntar på besked om tillstånd. Om regeringen önskar reglera att IVO under tillståndsprövningen ska besöka samtliga verksamheter för att höja kvaliteten i granskningen av ansökningarna bör IVO tillföras statliga resurstillskott för att finansiera det. Att ytterligare höja avgifterna är inte en hållbar väg att gå. Vi vill dock uppmärksamma att det är anseiliga kostnader förknippade med hur tillståndspröven idag och i förslaget är utformat. Avsevärda kostnader uppstår för såväl lokaler som personal långt innan verksamheten kan startas. Det bör övervägas om tillståndspröven för nystart kan uppdelas i fler steg där det första steget är utifrån verksamhetens plan, innan exempelvis föreståndare och lokal finns på plats. Om planen bedöms hållbar kan huvudmannen fortskrida i planeringen utifrån ett villkorat godkännande. Verksamhetsbesöket kan då förläggas i slutsteget i tillståndsprövningen när verksamheten är uppstartad. Möjligen är det motiverat att införa olika steg/kriterier för nystart av verksamheter beroende på om huvudmannen sedan tidigare bedriver tillståndspliktig verksamhet eller om denne inte har tidigare sådana erfarenheter.

10.4.4 Tillståndsbevis

Fremia och Famna har inget att erinra mot utredningens förslag om att tillståndsbevis för hem för barn och unga ska ange: åldersintervall, antal enheter, inriktning beroende på generellt eller specialiserat, samt giltighetsperiod.

10.4.5 Lämplighetsprövning vid ändringar i personkretsen

Fremia och Famna tillstyrker utredningens förslag om att IVO vid ändringar av personkretsen ska göra en lämplighetsprövning, samt att tillståndet vid en sådan prövning kan återkallas. Det är viktigt för att förhindra att oseriösa aktörer inte tar över verksamhet.

10.4.6 Avgifter för ändringar i tillstånd

Fremia och Famna delar utredningens bedömning att vid vissa ändringar i tillstånd för hem för barn och unga bör endast en mindre administrativ avgift tas ut. Vi delar uppfattningen att IVO:s avgifter bör differentieras. I nuläget är IVO:s avgifter höga och det påverkar i synnerhet mindre aktörer.

10.4.7 Verkställighet av beslut om återkallelse av tillstånd för hem för barn och unga

Utredningen föreslår att beslut om att återkalla tillstånd ska gälla direkt, om inte IVO beslutar annat. Fremia och Famna delar uppfattningen att verksamhet som har så allvarliga brister att tillståndet återkallas bör stängas ner så fort som möjligt. Det måste dock ske med beaktande av att placerade barns och ungas behov kan mötas av berörda socialnämnder.

10.4.8 Reglering av innehållet i omsorgsregistret

Utredningen föreslår en reglering av vilka uppgifter som omsorgsregistret ska innehålla. Fremia och Famna har inte något att invända mot den föreslagna regleringen av vilka uppgifter som omsorgsregistret ska omfatta, förutom punkten om planerat antal årsarbetskrafter. Den menar vi inte bör ingå i tillståndsprövningen (se avsnitt 10.4.3).

10.5.1 Frekvenstillsyn av hem för barn och unga

Utredningen föreslår att IVO ska utföra tillsyn över hem för barn och unga minst två gånger per år. Hälften av inspektionerna ska vara oanmälda, om inte särskilda skäl finns. Vid föranmäld inspektion ska inspektionen samtala med de barn och unga som samtycker. Fremia och Famna tillstyrker förslagen. Frekvenstillsyn och att en del av dessa besök sker oanmälda är viktigt mot bakgrund av att barn och unga placerade i samhällets vård befinner sig i en särskilt utsatt situation.

10.5.2 Vad ska IVO:s tillsyn omfatta?

Utredningen föreslår att det i förordning ska regleras vad IVO:s tillsyn ska omfatta, samt att kontrollen ska ske en gång per år.

Fremia och Famna tillstyrker i huvudsak förslaget. När det gäller antalet årsarbetskrafter anser vi att IVO i sin tillsyn ska bedöma om verksamheten har en personaltäthet som krävs för att tillgodose de placerade barnens vård och behandling. Däremot anser vi inte att antalet årsarbetskrafter är adekvat i tillståndsprövningen.

I avsnittet resonerar utredningen också om att det tidigare har uppmärksamats att statlig tillsyn kan främja kvalitetsutveckling i socialtjänsten. Vi hoppas att det regeringsuppdrag som Socialstyrelsen och IVO arbetar med kan leda fram till att tillsynen också kan vara dialogbaserad och innehålla inslag av lärande.

14 Konsekvensanalys

Fremia och Famna delar utredningens bedömning att institutionsvården för barn och unga behöver reformeras och att utredningens förslag kommer att kräva en ekonomisk satsning från statens sida.

14.2.2 Ekonomiska konsekvenser för staten

I avsnittet gör utredningen bedömningen att förslagen i betänkandet kommer att innebära såväl engångskostnader som ökade löpande kostnader hos IVO. Det handlar om ökade kostnader för att befintliga HVB på nytt behöver ansöka om tillstånd för att driva Hem för barn och unga och hantering kopplat till det. Det handlar om en mer resurskrävande tillståndsprövning vid nya tillstånd samt om utökad frekvenstillsyn.

Fremia och Famna delar bedömningen att utredningens förslag innebär ett kraftigt ökat åtagande från IVO, men kan inte ta ställning till de belopp som utredningen har beräknat. Vi delar utredningens uppfattning att kostnaden för att befintliga HVB på nytt måste söka tillstånd inte ska belasta verksamheterna, utan att regeringen bör ersätta IVO för kostnaden i förvaltningsanslaget.

Vi vänder oss mot att utredningen angående nya tillstånd mer än antyder att "regeringen kan välja att finansiera detta genom att justera den avgift som verksamheten betalar..." Vi vill inskräpa att högre avgifter slår direkt mot idéburna, kooperativa och andra mindre aktörer. Det vore orimligt att höja IVO:s redan mycket höga avgifter ytterligare.

14.2.3 Ekonomiska konsekvenser för kommunerna

Fremia och Famna delar utredningens uppfattning att kommunerna, om förslagen

genomförs, kommer att få ökade löpande kostnader i form av ökade dygnspriser. Vi tar däremot inte ställning till utredningens beräkningar.

14.2.5 Ekonomiska konsekvenser för företag och andra enskilda

Utredningen bedömer att förslagen inte har någon nämnvärd påverkan på konkurrensen mellan stora och små företag.

Fremia och Famna delar inte den bedömningen. Tvärtom ser vi en risk att mindre verksamheter får det svårt att klara ekonomin. Utredningens förslag innebär betydande administrationskostnader för nya tillståndsansökningar, ökade personalkostnader, behov av kompetensutveckling och andra omställningskostnader, liksom möjliga nya kostnader för juridiskt biträde vid mål i förvaltningsrätt. Det är långt ifrån säkert att den ökade dygnskostnaden fullt ut kommer att belasta kommunerna som uppdragsgivare, eftersom det handlar om en komplex upphandlingssituation med löpande avtal och sannolikt nya kommande ramupphandlingar så småningom.

Vår sammantagna bedömning är att de ökade kraven på verksamheterna är svårare att bära ekonomiskt för idéburna, kooperativa och andra mindre aktörer än för större företag. Vi föreslår riktade statsbidrag, för stöd till utbildning och vidareutveckling av personal och administrationskostnader i omställningen.

Avslutning

Vi vill avslutningsvis än en gång tacka för möjligheten att lämna synpunkter på betänkandet från utredningen om Hem för barn och unga - för en trygg, säker och meningsfull vård.

Med vänlig hälsning

Petter Skogar
VD
Fremia

Emma Henriksson
Generalsekreterare
Famna

Karin Liljeblad
Välfärdspolitisk expert
Fremia